

SEFİLLER

Victor Hugo

I.

Yıl, 1815... Şarl Fransuva Bienyenü Myriel, Diny'de piskopos olarak görev yapıyordu. O yıllarda, 75 yaşlarında olan yaşlı adam, dokuz yıldır bu görevi yapıyordu. Eski bürokratlardan birinin oğlu olan Myriel, babası çok istediği için genç yaşta evlenmişti. Bu evliliğe rağmen Şarl Myriel'in kendisinden çok söz ettirdiği söylenir. Kısa boylu olması atak bir genç olmasını engellemiyordu. Yakışıklı, zarif ve sürekli gülümseyen genç, kadınlar tarafından çok şımartılmıştı. Myriel, hayatının en güzel yıllarını zevk ve sefa içinde geçirmişti. Daha sonraki yıllarda Fransız İhtilâli'nin ortaya çıkmasıyla bir çok olayın patlak vermesinden dolayı, aristokrat ailelerin, ülkeden çıkıp giderken her tarafı yağmalamaları onun ruh dünyasında berbat bir etki bırakmıştı.

Myriel, olayların ilk günlerinde, ailesiyle birlikte İtalya'ya gitti. Eşi uzun zamandır rahatsız olduğu için zayıf vücudu hastalığın üstesinden gelememi ve orada öldü. Birdenbire gelen bu ölüm, Myriel'in hayatında önemli değişiklik meydana getirdi. Eski Fransız sosyetesinin yıkılışı, kendi ailelerinin dağılması ülkelerinden kaçmak zorunda kalanların şahit oldukları dehşet sahneleri, genç adamın farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Hiç kimse onun iç dünyasında kopan fırtınaların özünü bilemeyecekti fakat İtalya'ya döndüğünde tamamen değişmiş ve kendini dine adanmıştı. Öyle ki, 1804 yılında Brinyol papazlığına atandığında çok yaşlanmıştı. Her zamankinden farklı ve çok sakin bir hayat yaşamaya başlamıştı.

Napolyon'un taç giyme töreninin hazırlıkları yapılıyordu. Bir iş için Paris'e uğrayan Myriel, Kardinal Fesh'yi görmeye gitmişti. O sırada dayısını ziyarete gelen imparatorla karşılaştı. Yaşlı bir din adamının kendisini görmek istemesinden şüphelenen Napolyon, birden başını çevirerek, yardımcılarından birine sordu:

— Bana böyle garip garip bakan bu adamı tanıyor musun?

Myriel, duruşunu bozmadan cevaplandırdı:

— Kralım, siz sıradan birine bakıyorsunuz. Halbuki ben muhteşem bir imparatora bakıyorum. Bundan ikimiz de yararlanabiliriz.

O akşam, Napolyon, Kardinal'e bu papazın adını soruyordu. Bir süre sonra Myriel, Diny piskoposluğuna atandığını büyük bir şaşkınlıkla öğrenmişti.

Myriel şehre geldiğinde, beraberinde kız kardeşini ve hizmetçisi Madam Magluvar'ı da getiriyordu. Ağabeyinden tam on yaş küçük olan Matmazel Baptistin, ince yapılı, uzun boylu, soluk tenli bir kadındı. Güzel değildi. Yaşının gereği olsa gerek farklı bir özelliği vardı. Bu durum kendisine yalancı bir güzellik veriyordu. Kutsal görevlerle dolu hayatı, onu sanke nura boğmuştu.

Madam Magluvar ise, biraz kilolu ve beyaz tenli ve yüzlü bir kadındı. Astım hastası olmasına rağmen sürekli hayır işlerine koşuyordu.

Myriel, görevlendirildiği kente geldiğinde hemen piskoposluk sarayına yerleştirildi Şanlı, şöhretli bir işe tayin edilmiş. Ziyaretine ilk gelenler, vali ve belediye başkanı olmuştu. Saraya iyice yerleşmişlerdi ama kasaba halkı yeni gelen piskoposun neler yapacağını merakla beklemeye başlamıştı. Piskoposluk sarayı, hastaneye çok yakındı, hatta bitişikti. Saray, bir piskoposluk sarayından çok krallara layık bir bina idi. Salon ve yatak odaları, Floransa modasına uygun kemerlerle süslü şeref avlusu, süslü ağaçlarla dolu bahçeleri göz kamaştıracak bir güzellikteydi. Eski yıllarda, kilisenin en ünlü kişileri, burada ağırlanmıştı. Fakat hastane, minik bahçeli, tek katlı, küçük bir yapı idi.

Şehirde görevlendirildiğinin üçüncü gününde, piskopos ilk ziyaretini hastaneye yaptı. Ziyaret bittikten sonra, hastane baş hekiminden evine gelmesini rica etti. Başhekim, birkaç saat sonra yanındaydı.

— Müdür Bey... Hastanede kaç hastanız var?

— Efendim, herhalde yirmi altı hastam var.

— Doğru... Ben de o kadar saymıştım.

— Fakat yataklar birbirlerine çok yakın.

— Doğru.

— Koğuşlar dar ve odaları havalandırmak zor oluyor.

— Haklısınız.

— Güneşli günlerde bahçe hastalara yetmiyor.

— Ben de bunu düşünüyordum.

— Salgın hastalıklar olduğunda, hastaların sayısı yüze kadar çıkıyor fakat elimizden bir şey gelmiyor. Öyle çaresiz kalıyoruz.

Yeni piskoposun muhteşem yemek salonunda konuşuyorlardı. Birden Myriel başını arkaya atarak sordu:

— Sizce buraya kaç yatak sığar?

Başhekim şaşırmıştı:

— Ama efendim... Burası sizin yemek salonunuz, dedi. Söylemek istediğiniz nedir?

Piskopos gözleriyle çevresini taradı. Kendi kendine hesaplar yapıyordu. Sonra birden konuştu:

— Buraya yirmi yatak konulabilir. Bana bakın doktor bey, size bir teklifim olacak; bana kalırsa bu işte bir yanlışlık yok mu? Siz beş ya da altı odalık küçücük bir binaya yirmi altı kişiyi sığdırmaya çalışıyorsunuz, oysa en azından altmış kişiyi barındıracak bu kocaman sarayda, biz yalnızca üç kişiyiz. Bunda bir yanlışlık var. Siz hastalarınızla buraya, ben de sizin bulunduğunuz binaya yerleşeceğim. Haydi en kısa zamanda evimi boşaltın. Burası ancak size yakışır.

Ertesi gün yirmi altı hasta piskoposluk sarayına, Myriel de, hastane binasına yerleşmeye başladı.

Meşhur ihtilâl döneminde, ailesi bütün malını-mülkünü kaybettiğinden, Myriel'in serveti de yok olmuştu. Ancak kız kardeşinin ömür boyu alacağı beş yüz franklık yıllık geliri vardı. Bu para onun rahip evindeki masrafına yeterdi. Myriel, piskopos olarak devletten on beş bin frank maaş alırdı. Bu paranın hemen hepsini yoksullara harcardı. Ev masrafı için yalnızca bin frank kadar bir para ayırmıştı. Kendini hayır işlerine adanmıştı söylediğimiz kız kardeşi onun bu davranışına hiç ses çıkarmazdı. Ağabeyini sevdiği kadar ona saygı da duyan kardeşi onun emirlerine baş kaldırmamasını asla düşünemezdi. Fakat aşçıları Magluvar, bu duruma biraz bozuluyordu.

Çevre kasabalardan, bir köy papazı Diny'yi ziyarete geldiğinde, piskopos onu en iyi biçimde ağırlıyordu. Bunu madam Magluvar'ın tutumluluğuna ve kız kardeşinin akıllıca harcamasına borçlu idi.

Şehre geldiklerinin üzerinden üç ay geçmişti. Myriel bir gün:

— Şu sıralar para sıkıntısı çekiyorum, dedi.

Ondan bu çıkışı bekleyen hizmetçi Magluvar, hemen atıldı:

— Elbette çekersiniz efendim... Bakanlığın size vermek için ayırdığı harcırahı istemelisiniz. Taşra piskoposları için bu çok eski bir gelenektir. Yol ve araba masrafları...

— Tamam, dedi Myriel... Haklısınız...

Hemen ertesi sabah, bakanlığa bir dilekçe gönderdi. Bir süre sonra üç bin franklık para adresine gönderildi. Fakat onun bu isteği şehirde dedikoduya sebep olmuştu. Eski bir senatör, merkeze bir mektup yazarak, dört bin kişilik bir kasabada araba ve yol masrafları için bir din görevlisine bu kadar para gönderilmesinin anlamsız olduğunu bildiriyordu.

Bütün bunlar olup biterken, evin emekçisi Madam Magluvar buna çok sevinmişti:

— Şükür şu para geldi de biraz rahatladık. İyilik eden iyilik bulur derler. Efendimiz hayır işlerine maaşını harcıyor, hiç değilse bu fazladan para bize kalır.

Fakat kadıncağz kısa süre içinde derin bir hayâl kırıklığına uğrayacaktı. Çünkü aynı günün akşamı, piskopos, yeni bir harcama planı hazırlıyordu:

- Yol masrafları için üç bin frank geldi. Hastalara et suyu verilmesi için binbeşyüz, Kimsesiz Çocuklar Derneği'ne 250, Draginyan Yardım Derneği'ne 250, yetimhaneye 500, yoksullara 500 frank verirse, üç bin frank hayırlı bir işe gidecek...

Piskopos M. Myriel böyle eli açık bir adamdı.

Jan Valjan- I

Yıl 1815... Ekim ayı... Güneşin batmasına bir saat kala, yaya seyahat eden bir adam, Diny'ye giriyordu. O sırada evlerinin önünde ya da pencerelerinden bakan tek tük kent halkı, yeni gelen adamı şüpheli gözlerle izlediler. Oralarda bu adamdan daha sefil görünümlü birini görmek hemen hemen imkânsızdı. Gelen orta boylu, tıknaz ve güçlü bir adamdı. Kırk altı, kırk sekiz yaşlarında kadardı. Deri kasketi, güneş ve rüzgârlardan yanık yüzünün bir kısmını örtüyordu. Küçük bir gümüş çıpa ile iliklenmiş kaba sarı keten gömleği, kıllı göğsünü meydana bırakmıştı. Aşınmış ve solmuş mavi bez pantolonunun dizleri delinmiş, sırtında yepyeni bir asker çantası taşıyor, elinde budaklı bir baston tutuyordu. Gömleğinin üzerine rengi atmış lime lime gri bir ceket giymiş, boynuna ipe dönmüş bir kravat bağlamıştı. Çıplak ayaklarına çivili kunduralar giymişti. Başы traşlı, sakalı uzundu. Yaya yolculuktan dolayı her tarafı ter içinde kalmıştı. Üzerini kaplayan kir ve toz, onun bu berbat kılığını daha da acıklı bir hale koymaktaydı. Kimse tanııyordu, onu. Herhalde yabancı bir yolcu olacaktı. Nereden geliyordu? Belki güneyden, belki de deniz kıyısından?

Yedi ay önce, Cannes'dan Paris'e giderken Diny'den geçen Napolyon'un geçtiği yoldan, şehre gelmişti. Bu adam bütün gün yürümüşü, çok yorgun görünüyordu... Kentin aşağı mahallesindeki kadınlar, onun kapılara yakın çeşme başında azıcık dinlendiğini ve su içtiğini görmüşlerdi. Puvaşöver sokağına girdiğinde sola döndü ve il merkezine girdi. Onbeş dakika sonra, oradan çıkmıştı. Kapıda bir jandarma bekliyordu. Yabancı adam, kasketini çıkararak jandarmayı saygıyla selâmladı. Jandarma selâmına karşılık vermeden, onu uzun uzun baktı, sonra yerinden kalkarak binanın içine girdi.

O günlerde, Diny'de çok güzel bir han vardı. "Kolba Haçı" adındaki bu hanı, Jaken Lâbar adında, birisi

işletirdi. Yabancı, kentin en gözde hanı olan "Kolba Haçı"na girdi. Zemin katındaki mutfakta bütün fırınlar, gürül gürül yanıyordu, şöminedeki neşeli ateş etrafı aydınlatıyordu. Aynı zamanda, aşçıbaşılık yapan hancı, kaynayan tencerelerine bakıyor ve bitişik salonda gülen ve şakalaşan müşterilerine hazırladığı nefis yemeği gözden geçiriyordu. Seyahat edenlerin aşağı yukarı hepsi, arabacıların masraftan kaçmadıklarını, boğazlarına çok düşkün olduklarını bilirler. Ocağa beyaz bıldırcın ve sülünlerle birlikte besili bir tavşan kızarıyordu. Tencerelerde, tatlı su balıkları pişiyor, mangallarda patatesler kızarıyordu. Hancı, kapının açıldığını duyunca, gözlerini mangallardan kaldırmadan sordu:

— Bayım, ne istersiniz?

— Yemek ve yatak, dedi yolcu.

Hancı gülerek:

— Bundan kolayı var mı, dedi. Sonra başını çevirerek yeni geleni tepeden tırnağa süzdükten sonra ekledi:

— Parasını verdikten sonra.

Yabancı cebinden meşin bir kese çıkartarak cevap verdi:

— Benim param var.

— Tamam öyleyse emrinizdeyim.

Adam kesesini yeniden cebine yerleştirdi. Sırtındaki heybeyi yere indirdi ve sopasını kapı dibine dayayarak ateş karşısındaki alçak bir iskemleye oturdu. Yemekleri hazırlayan hancı, yeni gelen adamı gözden kaçırmıyordu. Yabancı sordu:

— Yemek hemen hazırlanır mı?

— Biraz sonra...

Adam ısınıyordu. Hancı Jaken Lâber, cebinden bir kurşun kalem çıkarttı, pencere önündeki masadan eski bir gazetenin ucunu kopartarak kâğıda birkaç satır karaladı. Kendisine yardımcı olan bir çocuğu çağırarak ona bu pusulayı verdi ve kulağına birşeyler mırıldandı. Çocuk şimşek gibi koşarak uzaklaştı. Yolcu bunların hiçbirini farketmemişti. Yeniden sordu:

— Yemek ne zaman oluyor?

— Az sonra!

Çocuk geri döndü. Kâğıdı geri getirmişti. Hancı cevap bekleyen birisinin aceleci tavrıyla pusulayı açtı, dikkatle okudu başını salladı bir an kararsız göründü. Daha sonra acı düşüncelere dalmış görünen yolcuya yaklaşarak:

— Bayım, sizi kabul edemeyeceğim, dedi.

Adam birden yerinden fırladı:

— Bu ne demek oluyor böyle? Yoksa para vermeyeceğimden mi korktunuz? Ama benim param var, isterseniz hemen, peşin veririm.

— Hayır mesele bu değil.

— Peki ne var?

—Paranız var, fakat...

— Ee?

— Boş odam yok.

Yorgun yolcu umursamadan cevap verdi:

— Üzüldüğünüz şeye bakın, ben ahırda bile yatarım.

— Hayır ben bunu yapamam.

— Niçin?

— Çok fazla atım var benim. Onlardan yer kalmaz size...

Yabancı adam direndi:

—Samanlıkta da mı yeriniz yok? Ben saman üzerinde de uyurum, yemekten sonra bunu hallederiz.

— Kusura bakmayın size yemek veremeyeceğim.

Kesin bir sesle bildirilen bu karar, müşteriyi kızdırdı:

— Ama beyefendi ben açlıktan ölmek üzereyim, dedi. Güneş doğarken yola çıktım, paramı verdikten sonra neden yemek yemeyeyim?

— Size verecek yemeğim yok.

Adam, hancının bu sözlerini bir kahkahayla karşıladı. Elini ocak ve tencerelere uzatarak sordu:

— Peki ya bunlar?

— Bütün bunların müşterisi var.

— Kimler?

— Arabacılar...

— Onlar kaç kişi?

— On iki kişi.

— Burada yirmi kişilik yiyecek var.

— Onlar hepsini kendilerine ayırttılar ve parasını peşin ödediler.

Adam yerine oturdu ve sesini yükseltmeden:

— Bu bana vız gelir, dedi. Handayım, karnım aç ve burada kalıyorum.

Hancı, adamın kulağına eğildi ve ürperten bir sesle:

— Hemen defolun buradan, dedi.

Ocaktaki ateşleri maşayla karıştıran yolcu birden doğruldu, cevap vermek için ağzını açıyordu ki kendisine yırtıcı gözlerle bakan hancı alçak sesle:

— Hemen, dedi. Bu kadar konuşmak yeter. Size adınızı söyleyeyim mi? Adınız Jan Valjan. İsterseniz şimdi de size kim olduğunuzu söyleyeyim; zaten kapıda sizi görünce kuşkulandıyım, vilayetten sordurdum, bakın ne cevap geldi, okumak ister misiniz?

Adam kâğıdı uzattı, yolcu bir göz attı, kısa bir suskunluktan sonra hancı ekledi:

— Müşterilerime karşı terbiyemi bozmak istemem, haydi artık gidin buradan.

Adam başını eğdi, yere bıraktığı heybesini aldı ve handan çıkıp gitti. Anayoldan yürümeye başladı. Sağına soluna bakmadan gözleri yolda, gelişi güzel yürüyordu. Utanmış, ezilmişti sanki. Bir kez bile başını çevirip bakmadı. Eğer geriye baksa, kapısının eşeğinde müşterilerinin ortasında, onu parmağıyla gösterip heyecanla bir şeyler anlatan hancıyı görürdü. Kısa bir zaman içinde, gelişinin kentte bir olay yaratacağını anlardı. Adam böylece bir süre bilmediği sokaklarda yürüdü durdu. Öylesine üzülüyordu ki, yorgunluğunu bile unutmuştu. Birden açlık yine kendisini rahatsız etti. Gece yaklaşmıştı, kendine bir barınak bulabilmek için, etrafına bakındı. O güzel han, kendisine kapılarını kapatmıştı, birden sokağın sonunda bir ışık gördü. Burası eski bir meyhaneydi. Yolcu camdan içeriye göz attı. Masalardan birinde, bir gaz lâmbası salonu aydınlatmıştı, ocakta kütükler yanıyordu, birkaç kişi içki içiyorlardı. Ocaktaki zincire bağlı tencerelerde yemek kaynıyordu. Bir çeşit han olan bu meyhanenin iki kapısı vardı: Biri sokağa açılıyor, diğeri gübreli bir avluya çıkıyordu.

Yolcu büyük kapıdan girmeye cesaret edemedi, bir süre bekledi sonra çekinerek tokmağı çevirdi. İçeri girdiğinde meyhaneci sordu:

— Kimsiniz?

— Çorba içmek ve geceyi geçirmek isteyen bir yolcu.

— Buyurun... Zaten burada yenilir ve yatılır.

Adam içeri girdi, içki içenlerin hepsi başlarını ona çevirdiler. Bir yandan lâmba, bir yandan ocaktaki alevler salonu iyice aydınlatıyordu. Bir süre onu incelediler.

Meyhaneci:

— Ateş başına oturun. Tencerelerde yemek pişiyor, gelin ısının dostum, dedi.

Yolcu, ateşin yanına oturdu, yürümekten sızlayan ayaklarını, şöyle bir uzattı, tencereden nefis kokular yükseliyordu. Adamın kasketinin altından görünen yüzünde mutlu bir ifade belirmişti. Oysa bu çok acı çekmiş birisinin yüzü idi. Ne var ki meyhane müşterilerinden birisi buraya girmeden önce Labar'ın hanının önüne atını bağlayan bir balıkçı idi. Yabancı adam hakkındaki söylenenleri duymuştu; birden hancıya göz kırptı. Meyhaneci ona yaklaştı birlikte birşeyler fısıldaştılar. Yolcu kendi düşüncelerine dalmış, başı önünde birşeyin farkında değildi. Meyhaneci ocak önündeki dinlenen adama yaklaştı ve elini onun omzuna dayayarak:

— Buradan gitmelisin, dedi.

Yolcu başını çevirdi ve yumuşak bir sesle cevap verdi:

— Demek siz de öğrendiniz?

— Evet!

— Öbür handan da beni kovdular.

— Ben de seni buradan kovuyorum.

— Peki ben, nereye gideceğim?

— Cehenneme kadar yolun var...

Adam bastonunu ve heybesini alarak, yine yola düştü. Dışarı çıktığında "Kolba Haçı"ndan bu yana onu izleyen birkaç mahalle çocuğu adama taş attılar, o geri döndü ve onlara sopasıyla tehdit etti. Çocuklar çil yavrusu gibi dağıldılar. Yabancı cezaevinin önünden geçti. Kapıda demir bir zincire asılı bir çan vardı zincire asıldı kapı açıldı. Yabancı saygıyla kasketini çıkartarak:

— Kapıcı efendi, dedi. Ne olur beni bu gecelik misafir eder misiniz?

Bir ses cevap verdi:

— Cezaevi yolcu hanı değildir, ancak tutuklanırsanız sizi barındırırız.

Bahçeli evlerin bulunduğu bir yola girdi, bu bahçeli evciklerin arasında tek katlı minik bir ev dikkatini çekti. Az önce meyhane önünde yapmış olduğu gibi camdan içeriye baktı. Burası yeni badana edilmiş bir odaydı. Basma örtülü temiz bir yatak ve köşede bir beşik gördü. Duvarda bir tüfek asılıydı. Beyaz örtüyle süslenmiş masayı bakır bir lâmba aydınlatıyordu, çinko ibrik gümüş gibi pırıldıyordu ve şarapla dolu idi. Masanın ortasında kocaman bir kâseden sıcak çorbanın dumanları tütüyordu. Sofraya neşeli yüzlü, kırk yaşlarında bir adam oturmuştu, dizlerinde küçük bir çocuğu hoplatıyordu, genç bir kadın, beşikte yatan öbür çocuğunun yanına koştı. Baba gülüyor, çocuk gülüyordu. Yabancı bir süre, bu tatlı

görüntü karşısında, düşünceli düşünceli durdu. Şu anda neler düşünüyordu, kim bilir? Belki de bu mutlu evin kendisini bir gecelik barındıracağı sanmıştı. Böylesine mutlu kimseler sevmesini ve acımasını bilirlerdi. Yavaşça cama vurdu. Önce onu duymadılar. Bir kez daha camı tıklattı. Kadının:

— Galiba birisi camı vuruyor, dediğini duydu.

— Ben duymuyorum, cevabını verdi adam.

Yabancı üçüncü kez vurdu. Adam masadaki lâmbayı kaparak, kapıyı açtı. Bu uzun boylu, yan köylü, yan sanatkar bir adamdı. Vücudunu kaplayan meşin önlüğün cebinden çekiçler, mendiller ve bir barut kabı görünüyordu. Başını arkaya atmıştı, yakası açık gömleğinden boğa boynunu andıran beyaz ve kuvvetli boynu görünüyordu. Kaşları, kalın, şakaklarını süsleyen favorileri siyahtı. Gözlerinde ve yüzünün tüm ifadesinde evinde bulunduğundan ötürü bir memnunluk göze çarpıyordu. Yolcu çekingen bir sesle:

— Beyim, dedi. Sizi rahatsız ettiğim için bağışlayın. Bana bir tabak çorba verebilir misiniz parasını öderim; bir de bahçenizdeki şu ahırın bir köşesinde geceyi geçirmeme izin verirseniz beni mutlu ederiniz.

Ev sahibi sordu:

— Siz kimsiniz?

Yolcu cevap verdi:

— Ben Püyü Muason'dan geliyorum, dedi. Bütün gün yürüdüm, ne olur size para veririm, beni doyurur musunuz? Çok da uykum var...

Köylü:

— Bana para verecek birisini doyurmak ve barındırmak isterim. Hem de iyi para verirse, fakat, neden sanki hana gitmediniz?

— Orada bana yer olmadığını söylediler.

— Olur şey değil, panayır değil, yortu değil. Labar'ın hanına uğradınız mı?

— Evet, beni kabul etmek istemedi.

— Şafo sokağındaki meyhaneye gittiniz mi?

— Oradan kovdular...

Birden köylünün yüzünü bir şüphe bürüdü. Adamı daha dikkatle tepeden tırnağa süzdü, sonra birden ürpererek haykırdı:

— Yoksa siz sakın o yabancı olmayasınız?

Hemen geriye atladı ve duvardan tüfeğini indirerek, yabancının karşısına dikildi. Kocasının bu sözlerini duyan kadın, çocuklarını kapıp onun arkasına sığınmıştı.

Bütün bunlar birkaç dakikada oluvermişti. Yeni gelene bir yılanı bakar gibi bakan ev sahibi, ona emir verdi:

— Git buradan!

Adam yalvardı:

— Allah aşkına, bir bardak su.

Köylü kaba bir gülüşle:

— Bir el ateş, dedi.

Kapıyı, hırsıyla çarptı, adam onun sürgüyü çektiğini duydu. Bir dakika sonra panjur da örtülmüştü.

Gece daha da bastırmıştı. Alp dağlarının buz gibi rüzgâr esiyordu. Gecenin ayazında, yabancı adam bahçelerin birinde, çimlerden ve kuru otlardan yapılmış bir baraka gördü. Tahta çitten atlayarak bahçeye daldı, kapı yerine daracık bir delik vardı, yol işçilerinin barındıkları barakalara benziyordu. Adam bunun bir işçi barakası olduğunu sandı. O kadar üşümüştü ki, aç kalmaya razı olarak, geceyi burada geçirmeye karar verdi. Yüzü koyun yatarak, barakaya sürüklenerek girdi. İçerisi sıcaktı, samandan rahat bir yatak buldu. Bir süre, bu samanlar üzerinde sırt üstü uzandı, öylesine bitkindi ki, parmağını bile kıpırdatacak hali kalmamıştı. Sonra birden sırtında taşıdığı heybenin kendisini rahatsız ettiğini düşünerek doğruldu, bunu çıkartarak yastık gibi kullanmaya karar verdi. Tam o anda, korkunç bir homurtu duyuldu. Gözlerini kaldırdı. Kocaman bir köpeğin başı barakanın kapısında görüldü. Burası bir köpeğin eviydi. Adam güçlü ve cesurdu, hemen sopasını kapı ve heybesini de kalkan gibi kullanarak kendisini hayvana karşı savundu. Üstündeki yırtıklara yenilerini ekleyerek zorlukla köpeğin ininden çıkabildi. Tekrar yola çıktığında üzüntülü bir sesle:

— Bir köpek kadar olamadım, dedi.

Bitkin düşmüştü. Bir taş üzerine yığıldı, birkaç dakika sonra, tekrar yerinden kalkarak yürümeye devam etti. Kentten çıktı, bu civarlarda bir ağaç altında ya da bir saman yığınının gömülerek uyumayı düşündü. Uzun bir süre başı önünde böyle yürüdü, sonra birden çevresine bakındı. Doğanın bile kendisine düşman görüldüğü bu gecede, dağ bayır dolaşmaktan vaz geçerek, az önce ayrılmış olduğu kasabaya geri döndü. Diny kentinin kapıları kapanmıştı. Din savaşlarında birkaç kez kuşatılmış olan Diny'nin 1815 yılında hâlâ kapıları geceleyin kapatılırdı. Adam surların birinde bulduğu bir delikten içeri girdi. Saat gecenin sekizi olabilirdi. Sokakları bilmediğinden, yine gelişini güzel yürümesine devam etti.

Kaymakamlık binasının bulunduğu meydana geldi. Katedral önünden geçerken kiliseye doğru yumruğunu salladı. Tam orada bir matbaa vardı, adam her şeyden bezmiş bir halde, bu matbaanın önündeki taş sıraya büzüldü. O sırada kiliseden çıkan ihtiyar bir kadın, yabancıyı gördü:

— Burada ne yapıyorsunuz dostum? diye sordu.

— Görüyorsunuz ya, yatıyorum işte, kadın.

Adam sert bir sesle cevap vermişti. Aslında bu kadın çok iyi bir kalpli bir hanımefendi olan, soylu Markiz de R. idi.

— Nasıl olur bu taş üzerinde mi? diye sordu.

Adam:

— Ne çıkarmış cevabını verdi, tam 19 yıl tahta bir şilte üzerinde yattım.

— Asker miydiniz?

— Evet, kadın askerdim.

— Neden hana gitmediniz?

— Çünkü param yoktu.

Markiz de R. sızlandı:

— Ne yazık ki, benim de kesemde ancak birkaç metelikten başka param kalmadı.

— Verin, olsun.

Adam, Markiz'in verdiği paraya uzandı. Madam de R. sözüne devam etti:

— Burada yatamazsınız, bu kadar az parayla sizi hana da kabul etmezler, fakat bir denesenez. Geceyi böyle geçiremezsiniz, geceler çok soğuk olur. Kim bilir, belki de açsınız. Kimse size acımadı mı?

— Her kapıyı çaldım.

— Ee sonra?

— Her yerden kovuldum.

Kadıncağız adamın koluna elini değdirdi ve piskoposluk sarayının bitişindeki tek katlı harap bir evi gösterdi:

— Şu kapıyı çaldınız mı? diye sordu.

— Hayır.

— Öyleyse bir kez de, orasını deneyin.

II

Akşam Diny piskoposu, kentteki gezintisinden sonra, geç vakte kadar çalışmıştı. Saat sekize gelmiş olmasına rağmen, hâlâ çalışmasına devam ediyordu ki. Birden Madam Magluvar odasına girdi. Kadın, her akşam yaptığı gibi, Piskoposun yatağının yanındaki dolaptan gümüş sofr takımlarını çıkarmaya gelmişti. Az sonra, Piskopos sofranın kurulduğunu ve kız kardeşinin kendisini beklediğini düşünerek, kitabını kapattı, çalışma masasından kalktı ve yemek odasına girdi. Yemek odasında şömine yanıyordu, buranın kapısı sokağa açılırdı. Madam Magluvar, henüz sofrayı kurmasını tamamlamamıştı. Hem iş yapıyor, hem de bu arada Matmazel Baptistin'e bir şeyler anlatıyordu. Kadıncağız akşam yemeği için, bir şeyler almaya çıktığında çarşıda acayip söylentiler duymuştu. Korkunç yüzlü bir serseriden söz ediliyordu. Kaymakam ile belediye başkanının iyi geçinemediklerini herkes bilirdi, bundan dolayı, polisten medet ummak gereksiz olurdu. Halka kendilerini korumak için kapılarını sıkı sıkı kapatmaları tavsiye edilirdi. Madam Magluvar, bu kapalı kapı üzerinde uzun uzun durdu. Çünkü Piskoposun sokak kapısının ne kilidi vardı, ne de sürgüsü. Dışarıdan tokmağı çeviren kolaylıkla içeri girebilirdi. Matmazel Baptistin, titrek bir sesle ağabeyine:

— Duydunuz mu kardeşim, diye mırıldandı.

Piskopos:

— Evet ben de böyle şeylerden söz edildiğini duymuştum, cevabını verdi. Büyük bir tehlikenin bizi tehdit ettiğini sanmam.

Madam Magluvar, hikâyesine yeni baştan başladı. Yalınayak bir serseri, bir çingene, tehlikeli bir adam, şu anda kentte başı boş dolaşmaktaydı. Önce Jaken Labar'ın hanına uğramış, hancı onu kovmuştu. Kimse onu barındırmak istememişti.

— Ya öyle mi? diye sordu Piskopos.

Onun bu sorusu Madam Magluvar'a daha da cesaret verdi.

— Evet efendim, bu gece kentte bir felâket olmasından korkuluyor. Herkes bunu söylüyor, jandarmaların ne kadar yeteneksiz olduğunu bilmeyen kalmadı.

Ah dağlık bir kasabada yaşamak ve geceleyin sokaklarda fener bile bulunmaması, ne korkunç. Hele bizim bu evimizdeki kapının kilidinin bile olmaması beni çok ürkütüyor. İzin verirsiniz, gidip bir çilingir çağırayım. Kapımıza bir kilit taksın, bir sürgü koysun. Gece yarısı bir yabancıнын tokmağı çevirerek içeri girebileceğini düşündükçe tüylerim ürperiyor, inan olsun.

Tam o anda kapı vuruldu. Piskopos:

— Girin, dedi.

Kapı açıldı, bir adam girdi. Bu bizim tanıdığımız, o garip yolcu idi.

Kapıyı iterek girdi içeri, fakat daha fazla ilerlemeden eşikte durdu. Heybesini sırtına atmıştı, elinde sopası, gözlerinde bezgin, korkunç bir ifade, ocaktan yayılan aydınlıkta, tüyler ürpertici bir görüntüsü vardı. Bu sanki cehennemden gelmiş bir insanın yüzüydü. Madam Magluvar'ın bağırıma bile kuvveti kalmamıştı, ürpererek olduğu yerde kalakaldı. Matmazel Baptistin başını çevirdi, yeni geleni gördü ve ürkererek doğruldu, fakat ağabeyisine bir an gözü iliştikten sonra, birden içindeki korku kayboldu. Piskopos, yabancıya sakın ve rahat bakıyordu. Tam ağzını açıp, ona ne istediğini soracaktı ki, adam iki eliyle sopasına dayandı ve sırayla yaşlı kadınlara ve ihtiyar adama baktıktan sonra, piskoposun söze başlamasına meydan vermeden şunları söyledi:

— Benim adım Jan Valjan, ben bir kürek mahkûmuyum, on dokuz yılımı cezaevinde geçirdim. Tam dört gün önce, serbest bırakıldım. Dört günden beri yürümekteyim. Tulon'dan buraya kadar yaya geldim. Bugünde, akşama kadar yürüdüm, açlıktan ölmek üzereyim. Bir hana uğradım, beni kabul etmek istemediler, jandarmaya göstermek zorunda kaldığım sarı pasaport yüzünden her yerden kovuldum. Bütün kapılar bana kapandı. Başka bir hana uğradım, oradan da geri çevrildim. Cezaevinin kapısına yalvardım, o da bana kapıyı açmak istemedi. Bir köpek kulübesine sığındım, hayvan geldi beni ısırды, sanki o bile benim kimliğimi bilmiş gibi bana saldırdı. Bu kez yıldızların altında uyuyabilmek için, tarlalara saptım, fakat yıldız da yoktu. Kente döndüm bir kapının altına sığınmak için. Kasabanın meydanında taş bir sıranın üzerine büzüldüğümde, iyi kalpli bir hanım, bana bu kapıyı çalmamı tavsiye etti. Burası neresi? Bir han mı? İstedığınız parayı veririm, param bol, on dokuz yılda biriktirdiğim yüz doksan frank ve kırk santimim var. Çok yorgunum ve açım. Beni bu gece burada barındırır mısınız?

Piskopos:

— Madam Magluvar, dedi. Sofraya bir tabak daha koyun.

Adam üç adım daha atarak, masaya yaklaştı, sanki iyi anlamamış gibi sordu:

— Şey, benim söylediklerimi duymadınız mı? Ben bir kürek mahkûmuyum cezamı bitirdim, oradan dönüyorum, bakın.

Sonra cebinden çıkardığı sarı bir kâğıdı gösterdi:

— İşte sarı pasaportum, her gittiğim yerde bunun yüzünden kovuluyorum. Siz beni bu gece yatırabilir misiniz? Beni barındıracak bir ahırınız var mı?

Piskopos:

— Madam Magluvar, dedi. Konuk odasının yatağına temiz çarşaflar serin.

Piskopos adama döndü:

— Oturunuz Mösyö ve ısının, dedi. Birkaç dakika sonra yemek yeriz, bu arada yatağınızı hazırlarlar.

Adam artık anlamıştı. O ana kadar haşın ifadeli yüzü, birden değişti sanki çıldırmış gibi, heyecana başladı:

— Sahi mi? Ne? Beni kovmuyor musunuz? Benim gibi bir kürek mahkûmuna Mösyö dediniz ha? Bana "defol köpek burası senin yerin değil" demediniz. Oysa ben ta baştan, size kimliğimi açıklamıştım. Oh, beni buraya yollayan iyi kadından Tanrı razı olsun. Demek çorba içeceğim, şikeli ve çarşafli gerçek bir yatakta yatabileceğim. Gitmemi istemediniz. Oh, sizler ne iyi insanlarsınız... Yediklerimin hepsinin parasını veririm, bol param var. Bağışlayın hancı efendi, adınız ne? Ne isterseniz veririm, hiç pazarlık etmem, siz çok mert bir insansınız! Hancısınız değil mi?

Piskopos:

— Hayır evlâdım, ben burada oturan bir din adamıyım, dedi.

— Bir rahip ha... Oh, iyi kalpli bir rahip, ya demek benden para da almayacaksınız. Papaz, demek şu kilisenin papazı. Ya öyle ya, ne budalayım, başınızdaki takkeyi görmemişim...

— Hayır dostum, dedi Piskopos, sizden para alacak değilim. Bu parayı kaç yılda kazanmıştınız?

— Tam on dokuz yılda.

M. Myriel, derin derin içini çekti.

Adam, heybesini ve sopasını yere bırakmış, şöminenin önündeki alçak iskemleye çökmüştü. Bu arada Piskopos açık kalan kapıyı kapattı.

Madam Magluvar elinde gümüş takımlar, içeri girdi. M. Myriel:

— Madam Magluvar, dedi. Konuşumuzu mümkün olduğu kadar ateşe yakın oturtalım. Alp dağlarında geceler soğuk olur. Herhalde üşümüş olacaksınız, Mösyö?

Tatlı sesiyle, her Mösyö deyişinde, yabancıнын yüzü aydınlanıyordu. Bir kürek mahkûmuna saygı göstermek, ona Mösyö demek, aç ve susuz birisine bir bardak su vermekten daha hayırlı bir harekettir.

Piskopos birden:

— Şu lâmba hiç de iyi aydınlatmıyor, dedi.

Madam Magluvar onun ne demek istediğini anlamıştı, koşup rahibin yatak odasındaki şömine üzerinde duran nefis gümüş şamdanları getirip, masanın üzerine bıraktı.

Yabancı adam:

— Papaz efendi, dedi. Siz çok iyi kalplisiniz. Beni hor görmediniz, beni evinize aldınız, benim için en süslü şamdanlarınızı yaktınız, beni soylu bir konuk gibi ağırlıyorsunuz, oysa ben sizden kimliğini saklamadım. Sefil bir adamım ben.

Rahip, elini onun eline değdirdi:

— Bana kim olduğunuzu söylemenizin hiç gereği yok. Burası benim evim değil, Tanrının evi. Bu kapıdan girene adı sorulmaz. Tüm umutsuzlara, aç çekenlere açıktır. İstirap çektiniz, açsınız ve yorgunsunuz, hoş geldiniz. Teşekkür etmeyin. Sizi ağırladığım için bana asla minnettar kalmayın, burası kimsenin evi değil, herkesin evi. Buradaki her şey, benim kadar sizindir. Adınızdan bana ne? Aslında, siz bana kim olduğunuzu söylemeden önce, ben biliyordum. Adam şaşkın şaşkın gözlerini açtı:

— Sahi mi? Adımı biliyor muydunuz? diye sordu.

— Evet, dedi Piskopos. Siz benim kardeşimsiniz.

Yabancı haykırdı:

— Sağolun papaz efendi, öyle sevinçliyim ki, bakın buraya geldiğimde çok açtım, fakat şimdi artık açlığımı bile duymamaktayım.

Piskopos ona uzun uzun bakarak sordu:

— Çok mu acı çektiniz, dostum?

— Ne demezsiniz. Sırtımızda kırmızı kazak, ayaklarımızda zincir, geceleri bir tahta üzerinde uyurduk. Sıcak, soğuk durmadan çalışmak. Bir hiç için kırbaçlanır yemeğimizi vermezlerdi. Bir baş kaldırma için, zindana tıkmak hiçten bile değildi. Hastalanıp yatağa düştüğümüzde bile ayaklarımızdan zinciri çıkartmazlardı. Köpekler bile bizden daha talihlidirler.

Piskopos:

— Haklısın yavrum, dedi. Siz bir keder yuvasından geri dönüyorsunuz, ne var ki bu ıstırap yuvasından kalbinizde kinle çıkarsanız, size acının, yok eğer insanları bağışlar ve onları sevmekte devam ederseniz, siz hepimizden üstünsünüz o zaman, Cennetimizi kazanırsınız.

Bu arada Madam Magluvar, yemeği getirmişti. Zeytinyağlı çorbanın içerisine, kızarmış ekmekler doğranmıştı, azıcık domuz yağı, bir parça koyun eti söğüşü, kuru incir, taze peynir ve çavdar ekmeği. Kadın kendiliğinden bir şişe de şarap eklemişti.

Birden Piskoposun yüzü güldü, konuşuna neşeyle seslendi:

— Haydi masaya geçelim.

Adamı sağ tarafına oturttu, kız kardeşini soluna aldı. Piskopos şükran dualarını okudu, daha sonra kendi eliyle yabancının tabağına çorbadan doldurdu, adam oburlar gibi yemeye başladı.

Birden Piskopos, hizmetçi kadına döndü:

— Madam Magluvar bana kalırsa, bu masada bir eksik var.

Aslında aşçı kadın masaya gereken sofrta takımlarını koymuştu. Oysa Piskoposun yegâne kaprisi ve zevki, konukları olduğunda, masasını altı kişilik gümüş çatal ve bıçak takımlarıyla donatmaktı. Yoksulluğu bile vakarla karşılaşmasını bilen bu evin tek lüksü, beyaz örtünün üzerinde ışıldayan bu gümüş çatal, kaşık ve bıçaklardı.

Madam Magluvar kendisinden isteneni anlamıştı, tek kelime söylemeden çıktı, az sonra Piskoposun istediği üç gümüş takım herkesin önüne konmuştu.

III

Yemek bittiğinde piskopos, masa üzerindeki gümüş şamdanlardan birini kendi eline aldı, diğerini konuğa uzatarak:

— Şimdi sayım, sizi odanıza götürüyüm, dedi.

Adam onun peşinden gitti. Ev öyle yapılmıştı ki, konuk odasına girmek için, onun yatak odasından geçmek, gerekiyordu. Onlar bu odaya girdiklerinde Madam Magluvar bulaşıkları yıkamış, gümüş takımları efendisinin yatağının yanı başındaki dolaba yerleştiriyordu. Kadın yatmadan önce, her gece bunu yapardı. Piskopos, konuşunu beyaz çarşafarla donatılmış yatağın başına götürdü:

— Haydi dostum, dedi. Rahat uyuyun, yarın gitmeden önce, ineklerimizin sütünden bir bardak içersiniz.

Adam:

— Teşekkür ederim rahip efendi, dedi.

Bu sakın sözleri, henüz söylemişti ki, birden ruhunda fırtınalar koptu, anlaşılmayacak bir bunalım içindeydi. Sanki kendisine bu kadar iyilik eden adamı, uyarmak istemişti? Nedenini bilmediği bir iç güdünün etkisiyle birden kollarını göğsünde kavuşturdu ve ev sahibine korkunç gözlerle bakarak, vahşi bir sesle haykırdı:

— Olur şey değil, demek korkmadan, beni böyle yanınızda yatırıyorsunuz?

Birden sustu ve çirkin bir gülüşle, ekledi:

— Hakkımda, ne biliyorsunuz? Katil olmadığımı, size kim söyledi?

Piskopos, başını tavana kaldırdı ve sakin bir sesle, şu şaşırtıcı cevabı verdi:

— Bu, Tanrının işi.

Daha sonra dudaklarını kıpırdatarak, iki parmağını uzattı ve önündeki adamın alnında bir istavroz işareti çizerek onu takdis etti. Dışarı çıktıktan sonra, Monsenyör Bienvenü, kapının önünde diz çökerek kısa bir dua mırıldandı. Birkaç dakika sonra, bahçeye çıkmış, karanlıkta yürüyordu. Ruh ve düşüncesi, Tanrının geceleri görebilen gözlere, gösterdiği esrarla dolmuştu. Adama gelince, aslında öylesine bitkindi ki, yatağının temiz ve bembeyaz çarşaflarını bile göremiyordu. Bir üfleşte mumu söndürmüştü ve giyinik olarak, kendisini şiltenin üzerine atmıştı. Beynine bir tokmak yemiş gibi derin bir uykuya daldı. Kilisenin saati, on ikiyi çalarken, Monsenyör Bienvenü bahçedeki gezintisinden içeri döndü. Birkaç dakika sonra yoksul evde, herkes uyumuştur. Gece yarısından iki saat sonra, Jan Valjan uyandı.

Jan Valjan Brie köylerinden birinin yoksul bir ailesinde dünyaya gelmişti. Çocukluğunda okuma-yazma öğrenmemişti. Büyüdüğünde Faverol'da meyve ağaçlarını budayarak hayatını kazanıyordu. Çok küçük yaşta ana ve babasını kaybetmişti, kendisini ablası büyüttü. O sıralarda zavallı kadın da, yedi çocuğuyla birlikte dul kalmıştı. Oysa kocasının sağlığında, kardeşinden hiçbir şey esirgememiş onu evlâtlarından biri gibi saymıştı. Jan Valjan bundan böyle kendisine analık etmiş dul ablasının çocuklarına bakmaya başladı. Babalarını yitirdiklerinde çocukların en büyüğü sekiz, en küçüğü ise bir yaşındaydı. O yıl Jan Valjan, tam yirmi yaşını sürüyordu. Delikanlı bu ağır yükü kendiliğinden omuzlarına almıştı. Köyde onun kızlarla konuştuğunu gören olmamıştı. Zavallının aşık olmaya vakti yoktu.

Akşam olunca bitkin bir halde eve döner, tek söz söylemeden çorbasını içerdi. Ablası "Jan Ana" kardeşinin tabağındaki bir et parçasını gizliden alır, kendi çocuklarından birinin ağzına tıkar. Oysa Jan Valjan bunu görmemezlikten gelir, saçları tabağa dökülerek hiçbir şeyin farkında değil gibi, yemesine devam ederdi.

Budama mevsiminde günde yirmi dört metelik kazanırdı, bununla yetinmez, hasat zamanı gider, tarlalarda çalışır, bahçeleri çapalar verilen işlerin hiçbirini geri çevirmezdi. Elinden gelenden fazlasını yapardı Jan Valjan. Ablası da çalışıyordu bir yandan, ne var ki, yedi çocuklu bir kadın, ne kadar çalışabilirdi? Yoksulluk bu sefilleri bir havlu gibi sarmış ağır ağır boğmaktaydı. Bir yıl, kış çok çetin oldu. Jan Valjan işsiz kaldı. Aile ekmek bulamadı, yedi çocuk aç kaldı.

Bir pazar geces, kasabanın fırıncısı, tam yatmaya hazırlanıyordu ki camekânından müthiş bir gürültü duydu. Kırık camların arasından, bir kolun ekmeklerden birini kaptığını gördü. Hırsız olanca gücüyle koşuyordu, fırıncı peşinden koşup, onu yakaladı. Hırsız ekmeği yere atmıştı, fakat kolu kanlar içinde kalmıştı. Bu ekmek hırsız Jan Valjan'dı.

Bu olay 1795 yılında geçiyordu. Jan Valjan geceleyin haneye saldırı suçuyla mahkemeye verildi. Delikanlının evinde bir tüfeği bulunuyordu, arada bir kaçak avlanırdı, bu da onun zararına oldu, kanunlar kaçak avcılara karşı zalim davranır. Her neyse Jan Valjan suçlu hükmünü giydi.

1796 yılında İtalyan Ordusu kazandığı zaferi kutlarken, bir sürü mahkûm zincire vuruluyordu. Jan Valjan'da bu zincire vurulanlar arasındaydı. Onu Tulon'a yolladılar, yirmi yedi günlük yolculuktan sonra, boynunda zincir, liman kentine vardı. Tulon'da sırtına kırmızı kazak giydirdiler. Eski hayatı olduğu gibi silinmişti. Artık adına kadar her şeyi unutacaktı. O artık Jan Valjan bile değildi, yalnızca 24601 numara olmuştu. Kız kardeşi ve yetim yeğenler ne olmuşlardı. Onlarla kim uğraşıyordu? Tulon'da kaldığı süre içinde ancak bir kez Jan Valjan, ablasından haber aldı. Aileyi tanıyan birisi ablasını Paris'te görmüştü. Kadın, Paris'e gitmişti, beraberinde tek bir çocuğu, en küçük oğlu vardı. Öteki altı evlâdı, ne olmuşlardı?

Belki bunu kadının kendisi bile bilemezdi. Her sabah Sabo sokağındaki bir matbaaya çalışmaya gidiyordu. Sabahın altısından önce iş başı yapması gerekiyordu, kışın alacakaranlık olurdu. Matbaanın bulunduğu binada bir de çocuklar için anaokulu bulunuyordu. Kadın bu okula küçük oğlunu yazdırmıştı. Ne var ki, kendisi saat altıda matbaada bulunduğundan, çocuğunu evde yalnız bırakamazdı, oysa okul ancak saat yedide açılırdı. Çocuk avluda bir saat titreyerek, okulun açılış saatini beklerdi. Çocuğun matbaaya girmesini yasaklamışlardı. Avluda taşlar üzerinde başını sepetine dayayarak uyuklayan, bu çocuğa işçiler çok acırlardı. Yağmurlu günlerde, iyi kalpli bir kadın olan kapıcı kadın, çocuğu odasına alır, o da ısınmak için kadının kedisini koynuna alarak, minder üzerine büzülürdü. İşte Jan Valjan'a bunları anlatmışlardı. Bu birden açılan bir pencere gibi, kısa bir an için ona vaktiyle sevmiş olduğu kimseleri şimşek gibi bir gösterdi, sonra bir daha onlardan söz edildiğini duymadı. Hepsisi bu kadar. Bir daha onları göremeyecekti.

Mahkûmiyetinin dördüncü yılında kaçmak istedi ve yakalandı. Böylece cezasına üç yıllık bir ekleme yapıldı, altı yıl sonra yine kaçma fırsatı gelmişti, yine başaramadı, bu kez cezasına sekiz yıl eklendi, böylelikle cezası on üç yıla çıkmıştı. Bir üçüncü kaçma girişimi de suya düşünce üç yıl daha yedi, artık on altı yıl kalacaktı, yine bir başarısızlık, cezasını tam on altı yıldan, on dokuz yıla çıkardı. 1815 yılının

ekim ayında, nihayet cezaevinin kapılan kendisine açıldı. 1796 yılında oraya bir ekmek çalmak suçuyla tıklılmıştı.

Ne var ki cezaevine mutsuz ve pişman giren mahkûm, oradan çıktığında umutsuzluğa düşmüş, hiçbir şeye aldırmayan taş gibi sert yürekli, bir adam olarak çıkmıştı.

Şunu da belirtmek isteriz ki, Jan Valjan çok güçlü bir adamdı. Dört mahkûmun işini kolaylıkla başarırdı, hatta çok dayanıklı olduğundan arkadaşları ona bir de lakap takmışlardı. Onu “Kriko Jan” diye çağırırlardı. Çok kez güçlü sırtı, kriko görevini yerine getirmişti.

Bu arada çevikliği, güçlülüğünü aşıyordu. Adaleleri esnekti, kol ve bacaklarını tam bir cambaz gibi kullanabilirdi. Jan Valjan'e düz duvara tırmanmak bile hiç gelirdi. Az konuşur, hiç gülmezdi. Şeytanın kahkahasını andıran kürek mahkûmunun kahkahasını, ondan duymak için, müthiş bir heyecana kapılması gerekirdi. Bu da ancak yılda bir ya da iki kez olmuştu.

Yıllar geçtikçe, ruhu da kurumuştı, kalbi ve gözleri kupkuru olmuştu. Cezaevinden çıktığında yirmi yıldan bu yana tek gözyaşı dökmemişti. Kendisine "Artık serbestsin, çıkıyorsun" dediklerinde birden kulaklarına inanmadı. Sanki nur gibi bir ışık, tüm ruhunu kapladı; ne var ki bu nur az sonra kararacaktı. Jan Valjan, yeni bir hayatın başladığına inanmamıştı, ancak bu serbestliğinin, yalnızca sarı pasaportlu bir özgürlük olduğunu anladı. Bu arada, bir hayli hayâl kırıklıklarına uğradı. Çalıştığı yıllar boyunca, edindiği paranın, yüz yetmiş bir frank ettiğini hesaplamıştı, oysa vergi keser gibi bazı kesintiler yaparak, eline yalnız yüz dokuz frank ve kırk metelik vermişlerdi.

Jan Valjan bundan pek bir şey anlamamış ve devletin kendisinden para çaldığına inanmamıştı.

Kurtulduğunun ertesi günü, Gras'da bir lavanta fabrikasının önünden geçerken adamların çuvalları taşıdıklarını gördü, kendisi de iş almak için baş vurdu, çalışmaya koyuldu, akıllı güçlü ve becerikli idi, elinden geleni yapıyordu. Ne var ki, çalışırken bir jandarma onu gördü ve kâğıtlarını istedi. Sarı pasaportunu göstermek zorunda kalmıştı, Jan Valjan.

Akşam olduğunda ustadan parasını istedi, kendisine yalnızca yirmi beş metelik verildi. Jan Valjan, bunun az olduğunu yüz meteliğe pazarlık etmiş olduğunu söylediğinde, adam ona müthiş gözlerle bakarak:

— Sana çok bile kürek kaçkını, diye haykırdı.

Çalıştığı yıllar boyunca, parasından kesen devlet, dolandırmıştı onu, oysa şimdi de kişi olarak dolandırılıyordu.

Cezasını bitirme, tam bir özgürlük sayılmazdı, evet gerçi, belki kürek mahkûmiyetinden kurtulmuştu, fakat suçlu olmaktan bir türlü arınamayacaktı.

Sosyetenin kendisine basmış olduğu damgayı nasıl silecekti?

Evet Gras'da böyle bir davranışla karşılaşmış, Diny'de her kapıdan kovulmuştu.

Katedral'in saati, tam ikiyi çalarken, Jan Valjan gözlerini açtı, herhalde, rahat batmıştı kendisine. Yirmi yıldan beri, böyle yumuşak bir şiltede yatmamıştı. Soyunmamış olmasına rağmen, mis gibi lavanta çiçeği kokan çarşafın üzerinde yatmak, onu bayağı tedirgin etmişti.

Dört saatten fazla uyumuştı. Artık tamamıyla dinlenmişti. O dinlenmeye fazla zaman ayırmazdı.

Gözlerini açarak, çevresindeki karanlıklara bakındı, sonra yeniden uyumak için tekrar gözünü yumdu.

Heyecanlı günlerin gecesinde, insanın uykusu kaçır, artık Jan Valjan'ın uykusu tamamıyla açılmıştı.

Şu anda fikirleri tamamıyla dağınıktı, âdeta kafası karışmıştı.

Günün olayları, eski anılarına karışıyordu, fakat zihnindeki düşünceleri tek bir gaye bastırıyordu. Madam Magluvar'in masaya dizdiği sofraya takımlarına, o canım gümüş çatal ve bıçaklara aklı takılmıştı.

Bu gümüş takımlar, onu âdeta rahatsız ediyordu. Bunlar bir kaç adım ötesinde duruyordu. Odasına bitişik ihtiyar rahibin yatağının baş ucundaki dolaba kaldırmıştı onları, yaşlı hizmetçi. Jan Valjan bu takımları satarak, en azından iki yüz frank kazanacağını biliyordu. Bu da onun on dokuz yılda biriktirdiği paranın, hemen hemen iki katı idi.

Bir saat kadar böyle düşündü durdu. Saat üçü çalmıştı. Nihayet gözlerini açtı, elini uzattı, heybesini elledi, sonra ayaklarını uzatarak, nasıl olduğunu bilmeden kendisini yatağında oturur vaziyette buldu.

Bir süre böyle dalgın dalgın durduktan sonra, nihayet heybesini eline aldı, pabuçlarını oraya tıktı, iyice kapattıktan sonra, heybesini sırtına vurdu başına kasketini geçirerek el yordamıyla sopasını aradı, daha sonra heybesinden çıkartıp cebine koymuş olduğu eğeyi elledi.

Bu eğeyi neden almıştı yanına? Aslında, bu bir madenci eğe-siydi. Bunu sağ eline aldı ve ayaklarının ucuna basarak, piskoposun kapısının önüne ilerledi, kapıyı aralık buldu. Adam kapısını kapatmamıştı.

Jan Valjan kulak kabarttı. Çıt çıkmıyordu. Kapıyı itti. Nihayet bir kedinin sessizliğiyle, içeri yavaşça süzüldü. Kapı gıcırdamıştı, birden bu ses, günahkâr adama kıyamet gününün borazanı gibi geldi.

Ürpererek bekledi, yine kulak kesilerek, etrafını dinledi. Hele şükür, kimsecikler uyanmamıştı. Adam şakaklarının attığını, kanının başına çıktığını hissetti. Bu gürültüden, yaşlı kadınların uyanacağını, ihtiyar rahibin yatağından kalkarak, kendisini suçüstü yakalayıp, kapı dışarı edeceğine inanmıştı. Birkaç dakika sonra, kendisini jandarmaya teslim edeceklerdi.

Yine mahvolmuştu. Olduğu yerde, taş kesilmiş gibi durdu. Gıcırdayan kapı, evde kimseyi